

Gråstens ældre historie.

Af A. D. Jørgensen.

Gråsten ligger i en gammel skovegn, som endnu sent ned i middelalderen kun var forholdsvis lidet opdyrket. Det er en del af det gamle Sundved herred, hvis navn og våben, et træ og en vandstrøm, tilstrækkelig betegner dets natur. Endnu den dag idag ligger den lille by ligesom skjult mellem skove; fordem strakte disse sig imidlertid helt ud over de nærmeste sogne. Mod nord og øst vidner navnene „Roden“ (den „ryddede“ skov), „Bøgskov“ (en nedlagt landsby) og „Igeskovgård“ (en nu forsvunden herregård) o. l. om den tidligere tilstand; mod syd minder „Egernsund“, hvis bredder fordem var bedækkede med gamle skove, så et egern efter sagnet kunde springe over det, om lignende forhold. Nabsognet mod vest, Rinknes, var endnu i midten af det 16. århundrede „gribsjord“, d. e. oprindelig udmark, som aldrig var bleven „rebdelt“ til de enkelte gårde. Enkelte bønder havde her efterhånden tilegnet sig („grebet“) jorderne i større eller mindre lodder, dels som fællesmarker, dels som særmarker, uden at ejendomsforholdene var endelig opgjorte. Dette var i en så sen tid kun tilfældet i afsides egne, hvor skoven havde fået lov til at ligge hen, eller hvor hede og kær hindrede bebyggelsen.

Skoveggen var gennemskåret af vige og vande. Fra Flensborg fjord førte det snævre og godt skjulte, men dybe Egersund ind til Sildkulen, hvorfra atter to nor udgik, det ene mod øst, forbi Fisknes, til Nybøl, opnævnt efter denne kirkeby, det andet nordpå, forbi Stængerød, de nuværende ferskvandssøer omkring Gråsten; det kaldtes Alvnor. Medens Nybøl nor har en regelmæssig afrundet form, med høje bredder, var Alvnor udtunget med talrige vige og opfyldt af holme. Navnet hidrørte vistnok fra denne stedets ejendommelige karakter, der kunde synes særlig skikket til bolig for elverfolk. På det samme tyder navnet „Trolde lyk“ for den halvö, som skilte noret fra Sildkulen og på hvilken den ældste herregård „Gråsten“ var beliggende; der må vel antages her at have været større samlinger af stensætninger fra oldtiden, henliggende i skoven og på den ryddede mark og genstand for allehånde overtro. Talrige fortællinger om onde trolde færds har da også holdt sig her lige til vor tid og en enkelt kæmpehøj, kaldet Alvers grav, er først bleven udgravet i mands minde. På Stor Solt overdrev i Angel kaldtes en mark med tolv hedenske stensætninger endnu for nogle år siden „de grå stene“.

Allerede i middelalderen fandtes der dog her som overalt i vort fædreland opdyrkede bymarker og spredte større herregårde; disse sidste var neppe større end et par bøndergårde, men de havde anseligere bygninger og var befæstede med vold og grav; deres ejer var desuden som oftest tillige den egenlige grundejer til flere eller færre bøndergårde, hvis fæstere måtte svare ham landgilde og dagværk. Af sådanne herregårde fandtes i Adsbøl sogn Holbæk, hvis indtægt af landgilde og ved var så stor, at der må antages at have hørt en halv snes bøndergårde til den; i

Rinknes var der en Hovgård, hvis navn tyder på, at det var en gammel adelsgård; endvidere Dalsgård og den såkaldte Bennikgård. I Kværs sogn omtales en adelsgård Æbild; en mark på Ladgårds jorder hed Kværsgård, ligesom der endnu findes et voldsted i en udtørret sø, hvis læmning kaldes „gamle Hans Limbeks vej“.

Dette sidste navn fører os tilbage til de urolige tider, da grev Gert af Rensborg satte den sønderjydske hertug Valdemar på Danmarks trone. Blandt de tyske adelslægter, som dengang trængte frem over Ejderen og til dels antog nye navne, var også Limbekkerne, som opnævntes efter en gård strax nord for grænsefloden. Medens en Nils Limbek kom til at indtage stillingen som høvding over Nørrejylland, senere som Valdemar Atterdags drost, erhvervede ridderen Hans Limbek gods i Lyngtoft og Lög herreder i Sønderjylland og grundlagde de stærke borge Søgård og Trøjborg; han fik 1344 hele Lyngtoft herred og 1348 øen Røm og Visby sogn i pant af hertug Valdemar. I sine første år har han rimeligvis boet på den gård i Kværs, til hvilken hans navn endnu er knyttet, og fra denne tid stammede også det møntfund, som c. 1610 blev gjort ved Gråsten, da man søgte efter grundstene til den nye herregård og ved denne lejlighed kom til at bryde en gammel stensat bolig op, uden al tvivl en ruin fra hine tider*). Sagnet betegnede det som bolig for en viking ved navn Alf, og den halvlærde forfatter, som optegnede det, mente at der herved sigtedes til den berømte norske

---

*) Mønternes præg er opbevaret i Jonas Højers beskrivelse fra samtiden; på den ene side fandtes der et A, på den anden et kors med 4 punkter. Det er typen Kristoffer II, Nørrejylland 6, hos Hauberg, Årbøger 1884.

jarl Mindre-Alf, som i Erik Menvæts tid blev lagt på stejle ved Helsingborg. Dette er imidlertid uforeneligt med de fundne mønters alder, og det er rimeligere at antage, at mandens navn er glemt og senere ombyttet med det ældre (Alf), som levede i sagnene på dette sted.

En gammel overlevering fortæller, at herrerne på Søgård oprindelig havde et jagthus på skovbakken ved Stængerod, den yderste del af halvøen Troldsyk. Det ligger da nær at antage, at de alt i hin fjerne tid har taget dette sted i besiddelse og at den dristige viking, hvem det nu end har været, er bleven fældet af „gamle Hans Limbek“. Vist er det i alle tilfælde, at Limbekkernes efterfølgere på Søgård, Ahlefeldterne, stadig trængte længere frem i denne egn, indtil den kom fuldstændig i deres eje. Et afgørende skridt var det i den henseende, at Klavs Ahlefeldts enke fru Anna i de urolige år efter hertug Gerhards død, da dronning Margrete og kong Erik måtte kæmpe for bevarelsen af Sønderjylland, fordrev en kongeligsindet adelsmand Jeppe Iversen fra Holbæk og lagde hans bøndergods under Søgård. Selve gården Holbæk ejedes senere af slægten Pogwisch, til hvilken også fru Anna hørte; en Anna Pogwisch af Holbæk ægtede i kong Hans's tid Goske Holk på Ballegård. *) Senere blev gården Ladkær i Ullerup sogn hovedgård for denne ejendom, og endnu senere den ny oprettede herregård Avnbølgård, som ejedes af slægten

---

*) Det hedder i et (utrykt) klageskrift fra kongelig side: primo dat vrouw Anna van Zeegarden heft van my Jeppe Ywerssen genomen . . . . enen hoff, de het Holbek, de renthet alle iar I laast kornes vnd 44 artich kornes unde ock holt . . . . item heft vor Anna howen lazen myne holte vnde schaden dan vppe hundred mark vnde dar enbouen. — Henrik Holks stambog i rigsarkivet.

Høek. Medens Holbæk vedblev at høre hertil, skiltes Ladkær senere fra hovedgården ved mageskifte.

På lignende måde forsvandt de fleste gamle adelsgårde efterhånden i Lyngtoft herred; Fruermark og Holm i Kliplev sogn kendtes endnu som frigårde i reformationstiden, medens mindet om adskillige andre vistnok i tidens løb er tabt. Søgård gods var det største i Sønderjylland, næst Tørning, der ligeledes fra Limbekkerne var gået over til Ahlefeldterne, men i kong Hans's tid blev erhvervet for kronen. I de samme år lykkedes det kongens broder hertug Fredrik ved køb at erhverve en søsterlod af Søgård, medens samtidig de pantsatte kongelige bønder i herredet indløstes. Således var i reformationstiden af herredets bønder de 61 bleven kongelige (eller hertugelige), medens de 178 endnu lå under Søgård.

Det gamle skel mellem Lyngtoft og Sundved herreder, som nu fejlagtig sættes ved Adsbøl bæk, er rettelig vest for Gråsten, ved Nalmaj bro; det var tillige skellet mellem Adsbøl og Rinknes sogne. At dette var så, fremgår især tydeligt af en voldgiftskendelse, som i året 1550 blev afsagt i Rinknes af 8 adelsmænd i stridighederne mellem hertug Hans af Haderslev og de to brødre Frans og Gregers Ahlefeldt af Søgård, vedrørende deres bønder i denne by. Disse stridigheder var dengang alt gamle og ud over mands minde og havde deres naturlige grund i den før nævnte omstændighed, at bymarken var „gribsjord“: man vedblev bestandig at ville „gribe“ ud over sin ret. Forliget sluttedes den 11. Juli 1550 af 8 af hertugdømmets fornemste adelsmænd, af hvilke hver af parterne havde tilnævnt de 4; der var statholderen Breide Rantzov, amtmanden til Haderslev og Tørning Siverd Rantzov, amt-

manden i Åbenrå Asmus Ahlefeldt, amtmanden på Nørborg Bertram Ahlefeldt, osv. Der bestemtes, at Rinknes bymark nu skulde udskiftes („rebes“) som andre bymarker, eftersom enhver betalte landgilde, således som det var lov og ret i Danmark; alene med undtagelse af visse særmarker (ornum), som forlods skulde blive ved deres hidtilværende ejer. Således beholdt adelsbonden Hans Bennik de tre særmarker Lerager, Grumholm og Buskmose, medens alle de hertugelige bønder tilsammen forlods skulde beholde engen Nalmaj. Brødrene på Søgård derimod fik tildømt særmarken Terkelsbjerg og Hulsager, der nu skulde „stables og stenes“, d. e. forsynes med tydelige grænsestenene; ligeledes Dalsgård og Ulvsnes.*)

De to brødre på Søgård, Frans og Gregers, sønner af Benedikt og Ejbe Ahlefeldt, havde iøvrigt lige så mange stridigheder indbyrdes som med hertugen. Det havde altid været vanskeligt at forliges for de forskellige søskendehold, som til forskellige tider boede på Søgård og ejede godset i fællesskab. Det gamle stærkt befæstede herresæde på en ø i søen var derfor delt ved en høj tværmur, således at der fremkom to helt adskilte boliger, og endda klagedes der jævnlig til kongen over gensidige overgreb. Det var derfor naturligt, at den yngste af brødrene, Gregers, så sig om efter en anden bolig ved siden af sin fædrenegård.

Således synes herregården Gråsten først at være opstået i reformationstiden.**)

Den lå i Troldsyk, midt

*) Dette forlig haves endnu i original i rigsarkivet. (F. A. XXIV. 183).

**) At alt denne Gregers Ahlefeldt ejede gården, fremgår af præsten i Såtrup Peder Bruns samtidige optegnelse, som Gude har kendt og rettet Jonas Højers fortælling efter (Gude, Bericht von Sundewitt, s. 82 ff. Sml. O. H. Møller,

på halvøen, hvor denne skyder sig ud i øst, mellem norets inderste vig og Sildkulen; i den såkaldte „Lilskov“ ses endnu et spor af dens sydlige grav. Af jorder lå kun selve Troldsyk og Horskobbel, den nuværende fredskov Dyrehaven, til dens avl; en del kådnere, som boede spredt langs Alvnor og vistnok drev fiskeri i dette, forrettede det daglige arbejde.

Det var et dejligt sted, omgivet af skov og vand, saltvandsvige, småsøer og skovbække. Mellem bakkerne, som trindt omgiver denne plet, snoede sig en gammel landevej, over Nalmaj bro, op over Troldsyk, hvis højeste punkt her, i skovbrynet, bærer det gamle navn Konkel (jydsk: en højde); derfra ned til en lille skovbæk og langs norets bred, over talrige vandløb, nordpå til Fiskbæk og Adsbøl. Det var dog vistnok en såre lidet befærdet vej; hovedvejen gik fra Rinknes over færgen ved Egersund, gennem Broagerland til Sønderborg, eller længere nordpå over Tyrsebøl og Kværs mod øst og nord. Som Gråsten fra først af havde været et ensomt jagthus, var det nu et afsides herresæde, som aldrig nævnes i den tids breve eller aktstykker.

At Gregers Ahlefeldt imidlertid ofte opholdt sig her og yndede stedet, fremgår af forskellige træk. Således siges det, at han satte særlig pris på præsten Hans Hvid, som 1548 beskikkedes til sognepræst i Ullerup og Adsbøl, og han såvel som hans hustru Anna nævnes som faddere hos Henrik Holk på Rønhave, sammen med mange andre af adelen på Als og Sundved*) Iøvrigt var Gregers en virk-

---

Hist. Nachricht von der Kirche St. Johannis in Flensburg, s. 54, anm. 4). Det får dog stå hen, om gården har været ældre.

*) O. H. Møller, Geschlecht Ahlefeldt, 198. Kirkehist. samlinger, VI 553. Henrik Holks stambog (1549. 1556).

som og højt ansét mand, der tog ivrig del i sine standsfællers liv. Han var „råd“ hos hertug Hans i Haderslev og tilkaldtes altså jævnlig til offentlige hverv; i Flensborg ejede han et par huse og opholdt sig vel altså tildels her om vinteren.*)

Da hertugerne Hans og Adolf i forening med deres brodersøn, den unge konge Fredrik II., i sommeren 1559 gjorde et erobringstog til Ditmarsk, faldt det i Gregers Ahlefeldts lod at føre et hovedbanner; det var mærket med en pelikan, årvågenhedens symbol. Også broderen var med på toget. I slaget ved Heide, den 13. Juni, fandt denne sin bane, medens Gregers blev skudt i benet; han ænsede ikke såret, men herved forværredes det og han måtte forlade hæren og lade sig føre til Rensborg; de tre fyrster forærede ham det banner, som han havde båret med ære. Niende dagen efter slaget døde han, og st. Hans aften førtes hans lig gennem Flensborg til begravelsen i Klipleve kirke ved Søgård. Brødrene jordfæstedes hver på sin side i kirken, Frans mod nord og Gregers på sydsiden, blandt deres nærmeste slægt. Over Gregers hang banneret fra Heide og på hans kiste sattes de ord, som han havde gjort til sit valgsprog: „Gud alene min trøst, han vil være min hjælper!“**) Der sigtedes herved til det berømte valfartsbillede i samme kirke, „st. Hjælper“, et Kristusbillede med guldkrone, samt forgyldte handsker og sko; det havde stået i et særligt lille kapel med et gittervindue, gennem hvilket

---

*) Danske magasin, 4. række III 228 fl. Dipl. Flensborg II 454. 519. 775. 867. Jahrbücher f. d. Landeskunde der Herzogthümer, X 75. 181. 183.

**) O. H. Møller, Ahlefeldt, s. 189 fl. Molbech, Ditmarskerkrigen, s. 216.

de andægtige tilbød det. Således havde det endnu været skik, da Gregers var dreng, men efter reformationen var det selvfølgelig bleven afskaffet. Billedet stod der dog endnu længe efter, berøvet sine prydelser, og var genstand for almuens overtro.

Der haves fra denne tid en fuldstændig fortegnelse over Søgård bøndergods, således som det 1543 var sat i skat efter plovtaI. *) Det er ialt 178 gårde i Lyngtoft herred, 48½ i Sundved, 25 længere vesterpå. Delingen mellem de to brødre var foretagen således, at de begge havde gårde så at sige i hver af de talrige byer, i hvilke de var spredte. Herved opnåedes at fællesskabet mellem dem var fremtrædende i alle forhold, så den ene ikke let kunde unddrage den anden sin hjælp overalt hvor de stod overfor tredjemand. På samme måde udøvede de deres kaldsret til kirkerne, birkeretten o. l. i fællesskab. Men det gav på den anden side anledning til de mange indbyrdes rivninger.

Endnu en anden ting fremgår af disse skattelister. Ved sammenligning med en liste over Frans Ahlefeldts gods 1549 ses det, at hans del af byen Vårdbjerg da er nedlagt og omdannet til en ladegård; dette var Grøngrøft, medens uden al tvivl Gregers samtidig på samme måde har lagt sin halvdel af byen til den ældre „Kværsgård“, hvorved den store Kværs „Ladgård“ opstod. **) Hin landsby Vårdbjerg er nu forlængst glemt; kun et enkelt lille sted opbevarer endnu navnet. Det er den første be-

---

*) Tillæg II.

**) Både på Ladgård og på Grøngrøft marker var der 1725 kobler med navnet Varbjerg; på den første også en „Kværsgård ager“. (Avktionskatalogen).

kendte nedlæggelse af en landsby på dette gods, men det blev rigtignok langt fra den sidste.

Ser vi nærmere på Gråstenseggen, da viser det sig, at Rinknes by var delt således, at Gregers her havde 3, Frans 4 bønder, medens 9 var kongelige. Hele Kværs sogn var adeligt på en enkelt gård i Tyrsebøl nær, som var kongelig. Adsbøl sogn bestod af 3 byer: Adsbøl, Fiskbæk og Bøgskov, af hvilke de to første vistnok havde hele deres bymark i fællig; kongen havde her 5 bønder i Bøgskov, 5 i Fiskbæk og 3 i Adsbøl, medens hver af brødrene på Søgård ejede 5 (3 i Bøgskov, 7 i Adsbøl-Fiskbæk). Således havde det vistnok været langt tilbage i tiden; idetmindste var antallet af de kongelige bønder uforandret det samme tilbage til 1483, i den ældste bevarede jordebog.

Efter de to brødres fald i Ditmarsken gik Søgård over i deres børns hænder. Gregers efterlod et par sønner, af hvilke Hans arvede hans del af godset, medens den yngre Goske faldt i en tvekamp. Frans havde kun en datter, Dorotea, der ægtede en Hans (Fredriksen) Ahlefeldt, efter hans død en Daniel Rantzov. Hendes søn af første ægteskab, Fredrik Ahlefeldt, arvede senere godset.

Hans Gregersen Ahlefeldt, der altså også ejede Gråsten, var tilstede ved lenshøjtidelighederne i Odense 1580, da Sønderjylland af kong Fredrik II. tildeltes de fire hertuger; han døde endnu samme år, ligesom hertug Hans af Haderslev. Hans var ved sin død endnu en ung mand og hans enke Margrete Rantzov indgik et nyt ægteskab, medens deres eneste søn, den yngre Gregers, endnu var et barn.

I Februar 1600 indgik Gregers Ahlefeldt ægteskab med Mette Blome. I et bryllupsvers kaldes han herre

til Søgård, Stoltelund og Gråsten, og han lignes ved sin farfader og navne, hvis tapperhed var bekendt af overleveringen. Stoltelund var en avlsgård i Tinglev sogn, der hørte til denne gren af slægten.*)

Mette Blome var en datter af den rige og mægtige Hans Blome og Katrine Sture, en datter af Tomas Sture til Gammelgård og Helvedgård på Als, med hvem denne slægt uddøde her i landet. Hans Blome havde først været amtmand på Als, senere på Gottorp, hvorefter han trådte i kongens tjeneste og spillede en fremtrædende rolle i de mange forhandlinger med hertugslægterne. Han var død året før datterens bryllup og efterlod ikke mindre end 11 børn.**)

Gregers (Hansen) Ahlefeldt gjorde Gråsten til sit hovedsæde; han samlede strax efter sit ægteskab bøndergodset i Adsbøl og Fiskbæk, idet han gav andet omkring i Sundved og på Als i mageskifte til hertug Hans af Sønderborg, som ved denne tid søgte at samle hvad han kunde overkomme til sine avlsgårde. Kort efter nedlagde Gregers disse byer og gjorde deres jorder til hovedgårdsmarker, de nærmeste henlagdes til Gråsten, af de øvrige oprettedes avlsgården Fiskbæk. Der blev en del kådnere tilbage med større eller mindre jordlodder, medens det iøvrigt forudén dem blev pålagt de Søgård bønder i de omkringliggende byer at gøre hoveri til de nye gårde.***)

---

*) Jahrbücher X 77. Moller, 191, 193 fl. Det er vistnok første gang navnet forekommer på tryk: „Grauesteen“ (tysk gengivelse af Gråsten).

**) Stemann, Urkundliche Beiträge zur Gesch. der Herzogth., s. 9-11.

***) Det påstås i reglen, at også landsbyen Bøgskov ved denne lejlighed blev nedlagt og avlsgården af dette navn oprettet;

Samtidig indtraf det uheld, at gården Gråsten i Troldsyk nedbrændte; ilden udbrød onsdagen den 30. November 1603, om aftenen kl. 8, og lagde hele gården med sædehus og lader i aske. Som naturligt, flyttede Gregers nu gården over på den anden side af noret, hvor de fleste jorder nu fandtes. Han valgte en holm nær norets nordøstlige bred og opførte her ufortøvet den nye ladegård; den kaldtes Vandrod, et ikke ualmindeligt navn for en lavtliggende, skovryddet jordlod. Allerede ved st. Hans tid 1604 var de nye bygninger opførte.

Den unge junker lod det dog ikke blive ved disse store forandringer. Han lod skoven rydde op over markerne; levningerne af den, nordvest for Fiskbæk kobler, kaldes endnu „Roden“. Adsbøl bymark var delt ved bækken; hvad der lå øst for den, lå endnu til byens kådnere eller præstegården, resten var bleven herregårdskobler. Kun en mindre skov ved Nybøl nor blev her stående; den kaldtes Stages skov, ligesom de nærmeste marker hedder „bag Stages gård“ og en kærstrækning ned imod noret „Stages mose“. Disse navne synes tydeligt at betegne, at der her fordlum har været en større gård, hvis ejermænd dog er os helt ubekendte. På halvøen Fisknes, der skiller de to nor fra hinanden, anlagdes der en teglgård til de nye byggeforetagender.

---

efterretningen stammer fra Gude, der dog fremsætter den i usikre udtryk, som tyder på, at hans kilde her var tavs (s. 80). Gården nævnes dog først langt senere; 1633 forekommer endnu en gårdmand fra Bøgskov som vidne i en trætte; han siges at tilhøre Fredrik Ahlefeldt. Den er da også rimeligvis oprettet af den anden linje af Ahlefeldterne. Endnu 1725 mindedes det, at den „vor vielen Jahren“ var opstået af en landsby, hvad der ikke siges f. ex. om Fiskbæk eller de ældre gårde.

Derefter fattede Gregers den plan at omdanne hele terrænet, således som det dengang var sket mange andre steder for at skaffe plads til de prægtige herresæder, som rejste sig trindt om i landet. Til den ende lagdes der en dæmning fra Fisknes over til Stængerod i Troldsyk, og en anden fra dennes nordøstligste punkt over til norets modsatte bred, ved siden af den nye hovedgård, den såkaldte „vindebro“. Over denne førtes nu en ny landevej mellem Adsbøl og Rinknes. Kådnerne ved noret måtte fraflytte deres huse, da al jorden nu skulde samles under avlsgården, medens fiskeriet ophørte af sig selv; de flyttedes ned til Egersund og overførte navnet Alvnor til deres nye bopæl. Horskobbel voxede op til en prægtig fredskov med talrigt vildt.

Der er opbevaret en optegnelse fra denne tid om disse forhold; den skyldes en rådmand fra Flensborg Jonas Højer, som på grund af krigsforholdene 1628 opholdt sig i Malmø og her sysselsatte sig med sine ungdomserindringer fra hjemmet. Han havde godt kendskab til Gråstenseggen, da hans farmoder var fra Rinknes, af den bekendte adelslægt Bennik. Højer fortæller først om vikingen Alf, som han, vistnok efter at have læst Hvidtfeldts historie, gør til den norske Mindre-Alf; hans stensatte bolig med de gamle mønter (fra o. 1320-40) blev funden, da junkerens folk samlede sten til grunden under det slot, som han nu lod opføre på Vandrod. Endvidere fortæller han, at man alt for tidlig satte ferskvandsfisk i de søer, som nu var trådte i norets sted, så de døde i store masser og forpestede luften vidt omkring. Slottet var iøvrigt færdigt i året 1616 og kaldes af Højer „smukt og velbygget“; nogen særlig stor eller prægtig bygning var det ikke, Søgård var

endnu slægtens egenlige hovedsæde. I Rinknes, siger Højer, bor der „fornemme velhavende storbønder“, især de som ligger under Tønder amt; de andre, som ligger til Gråsten, „udpines meget ved dagligt arbejde og hovtjeneste.“*)

Gregers Ahlefeldt døde ligesom hans fader og farfader i en forholdsvis ung alder, kort efter at han havde fået sin slotsbygning fuldført. Hans hustru Mette Blome overlevede ham; hun testamenterede 1623 og 1625 ialt 1200 mark lybsk til fattige studerende fra Slesvig domskole, og endnu 1630 optræder hun i en retstrætte som „Mette Ahlefeldt til Gråsten“. Hun døde 1646 og blev jordfæstet i Nikolaj kirke i Flensborg. De havde flere sønner, af hvilke Hans arvede det halve Søgård, Stoltelund og Gråsten, med Fiskbæk og Ladgård, — og en datter Brigitte, som 1619 ægtede sin frænde Fredrik Ahlefeldt, en sønnesøn af Frans Ahlefeldts datter Dorotea og ejer af den anden halvdel af Søgård, med Grøngrøft og avlsgården Årup, som hans fader havde oprettet af en nedlagt landsby.

Der er opbevaret flere kongebreve, som giver et indblik i de to svogeres færd som godsejere; således nævnes de i fællesskab som patroner for kirkerne i Klipleve og Kværns, og 1643 udsteder de som „sognejunkere“ valgbrev for Kristen Steffensen, der havde prædket for dem og menige sognemænd i Adsbøl kirke, „både dansk og tysk“, hvorfor de anbefaler ham til hertug Hans Kristian i Sønderborg, der har kaldsretten. Endvidere oplyses det, at Hans Ahlefeldt var en meget hård og hensynsløs mand. Der rettedes et kongebrev til ham, i hvilket han truedes med

*) Højers beretning er trykt af O. H. Møller som skoleprogram for Flensborg skole, 1761. Gude, s. 83.

en bøde på 2000 rdl., hvis han forulempede præsten i Kværs Konrad Ziegler, som han havde undsagt og vilde hindre i udførelsen af sit kald. Og da han havde erhvervet kongebrev på „at måtte lade pågribe i Danmark, hvor de antræffes, nogle hans bønder, som med hustru og børn fra hans gårde var bortrømte, og dennem til godset igen lade bortføre,“ udstedtes der en halv snes dage efter, da rimeligvis bønderne var tyede til kongen (Kristian IV.), som opholdt sig i Haderslev, et nyt brev til „Hans Ahlefeldt, vor mand og ridder“, om at retfærdiggøre sig overfor deres klagemål over fængsel og hård medfart. Hvorledes han klarede dette, er ikke overleveret.*)

Denne hårdhed og hensynsløshed var imidlertid ikke til hinder for at Hans Ahlefeldt kunde stå højt i sine standsfællers, det slesvig-holstenske ridderskabs omdømme. Han var slesvigsk landmarskal, d. v. s. formand for den slesvigske del af ridderskabet, og som sådan optrådte han ved kong Fredrik III.s hylding i Flensborg efter Kristian IV.s død 1648, såvel som også ved affattelsen af den bekendte „matrikel“ af 1652, efter hvis plovtalet hertugdømmerne i århundreder sattes i skat. Ligeledes blev han „forbeder“ for det adelige jomfrukloster i Itzeho, en meget attrået ærespost for et medlem af ridderskabet.**)

Ved alt dette levede junker Hans og hans hustru Anna Sehested over evne, godserne blev mere og mere for-

---

*) Møller, s. 200 ff. Voss, excerpter XXXXI. b. 3. — XXXXIII. b. 3. Jydske registre 10. og 19. Nov. 1643.

***) I året 1636 tilegnede den bekendte poet Zakarias Lund, en præstesøn fra Nybøl, senere rektor på Herlufsholm og kancellisekretær i København, ham et bind „Allerhand artige deutsche Gedichte“. Han roser i høje toner junkeren og hans forfædre som sin slægts velgørere.

gældede, og i året 1647 indledede han forhandlinger om salget af Gråsten med de tilliggende avlsgårde; han fandt en køber i hertug Filip af Glyksborg. Brevskaberne om dette salg er endnu bevarede. Hans Ahlefeldts svoger G. v. Pudwels tilskrev 21. Februar 1647 hertug Filip fra Gråsten, at han havde talt med svogeren efter deres aftale dagen forinden, og at denne ikke vilde sælge Gråsten og Fiskbæk for mindre end 100,000 rdl.: „det er den bedste del af de Søgårdske godser, den, som hidtil har været en stor støtte for de andre.“ Med hensyn til købesummen tror han dog, man vilde kunne gå ned til 95,000 rdl. Strax efter skaffede junkeren sig sine to brødre, Tomas og Gert Filip Ahlefeldts samtykke til salget; de havde forkøbsret, men vilde ikke gøre brug af den.

Salget kom dog ikke istand før året efter; købebrevet er af 19. Februar 1648. Gården overdrages som Hans har arvet den efter sin fader: „grænseskellet begynder ved det salte vand ved Nalmajbro, går derfra op langs Rinknes, Fredrikskobbel, Ladgård, Grøngrøft, Kiding, Bøgskov, Avnbøl og Adsbøl skove og marker, og igen til det salte vand ved Adsbøl å.“ Dertil lå ialt 37 bol og 51 kåd, „således som de fra umindelige tider hidtil dags er satte og findes i det gamle og nye borgregister.“*) Købesummen var sat til 90,000 rdl. (omtrent 300,000 kroner); godset stod i matriklen til 45 plove og til 3 rustede heste (d. e. ryttere) i landregistret. De egenlige adkomstbreve og gældsbreve udstedtes den 2. Marts 1648, og to år efter, på Kieler omslag, den 14. Januar 1650, kvitterede Hans Ahlefeldt for den sidste udbetaling på købesummen.

*) Bøndergodset lå spredt i Broager sogn, Rinknes, Tråsbøl, Bavrup og Nybøl, samt kådene i Adsbøl sogn.

Nogle år efter kom hertugen og junkeren i strid om en vej, som fra Ladgård og Kværs førte gennem Horskobbel ned til færgen over Egersund og videre til Broager og Sønderborg. Hans Ahlefeldt påstod, at den havde været der fra arilds tid, også dengang Gråsten lå i Troldsyk, før dæmningerne lagdes og landsbyerne blev til avlsgårde; folk fra selve godset derimod påstod, at den var af nyere oprindelse og skyldte hoveriet til de store gårde sin oprindelse; derfor var den bleven nedlagt efterat Gråsten var skilt fra Søgård.

Om Hans Ahlefeldt kan der iøvrigt endnu tilføjes, at han i Kieler omslag 1662 erklæredes fallit, hvorpå han døde året efter som forbeder i Itzeho; han blev begravet i Kliplev kirke, hvor også hans eneste søn, Hans, alt dengang havde fundet sit sidste hvilested.

Hertug Filip af Glyksborg fortsatte sin faders virksomhed med at samle godser og oprette hovedgårde. Hans den yngre af Sønderborg havde som bekendt ved delingen med sin broder kong Fredrik II. fået det kongelige gods på Als og Sundved, senere også Rydkloster i det nordlige Angel. Hertil købte han alt hvad han kunde overkomme af adelsgods, og inden sin død havde han købt hele den gamle adel ud på et par stykker nær, slægten Magnussen på Blansgård og Høk på Avnbølgård. Desuden var der ved sammenlægning opstået nye avlsgårde; 1571 inddæmmedes Sandbjerg vig og herregården af dette navn oprettedes; 1582 nedlagdes Rydkloster og slottet Glyksborg byggedes i dets sted; i Ullerup oprettedes Lunds gård, i Broager sogn Skelgård. Da sønnen Filip fulgte ham i besiddelsen af Glyksborg med de 4 sogne i Sundved: Broager, Nybøl, Ullerup og Såtrup, fortsatte han, hvor

faderen havde sluppet; gården Krammark i Broager sogn oprettedes 1631; kort efter byggedes Filipsborg i Ullerup sogn; senere oprettedes Skodsbølgård.

Hertil kom nu altså godset Gråsten med Fiskbæk og det tilliggende bøndergods, som afrundede hans lille hertugdømme og udvidede det mod vest til ind i Rinknes sogn. Men denne nye ejendom lykkedes det ham dog ikke at fastholde.

I året 1657 udbrød den fordærvelige krig med Karl Gustav af Sverige, og i det følgende års August måned fornyedes den ved de svenskes landgang på Sælland og den påfølgende belejring af København. Som bekendt ilede Danmarks forbundsfæller os efter nogen betænkning til hjælp; medens Hollænderne sendte en flåde til Øresund, drog landtropper fra Polen, Brandenburg og Østrig op ad halvøen. De svenske trak sig tilbage, dels til Jylland, dels til flankestillingen på Als. I November måned 1658 oprettedes der i den anledning et magasin ved Gråsten, ligesom det var tilfældet i begge de sidste krige, og det var også dengang Brandenburgerne, som her opslog deres hovedkvarter, men rigtignok som Danmarks forbundsfæller. Det blev dog ikke dem, men det polske rytteri, som dækket af danske orlogskibe gik over til Als og fravristede de svenske denne kostelige besiddelse. Det var den 14. December; der var indtrådt mildt vejr efter flere dages frost og isen måtte hugges op i våger ud fra kysten ved Dybbøl. Da dette var sket, kastede rytteriet sig ud i vandet, med vojvoden Czarniezki i spidsen, og lod hestene svømme over; der var et hvilested midt i sundet, hvor hestene fik fodfæste nogle øjeblikke, hvorpå de fortsatte svømningen over til øen. Pistolerne havde de fæstet i kraven og krudt-

hornene bar de om halsen. Da de kom over på den anden side, gjorde de et indhug på de svenske og slog dem i forening med Tyskerne, som var komne over i transportfartøjer.*)

Krigen førte mange fordærlige følger med sig; frem for alt blev landet i bund og grund ødelagt. En almindelig pengenød fremkaldte store forandringer i alle ejendomsforhold og dette traf ikke mindst de forskellige sønderborske hertugslægter. Medens nu husene Sønderborg og Nørborg, efter nogle års spildte forsøg på at holde sig oven vande, måtte opgive alle deres godser og len, hvorved Als atter blev kongeligt, slap hertug Filip på Glyksborg med atter at afhænde Gråsten, medens han iøvrigt reddede sit hertugdømme for slægten.

Det var en ætling af Ahlefeldterne på Søgård, hvem det var forbeholdt atter at samle slægtens store ejendomme. Den før nævnte Fredrik Ahlefeldt til Søgård, Grøngrøft og Årup, gift med Hans Ahlefeldts søster Brigitte, var død lige før krigens udbrud 1657 og havde efterladt sig en eneste søn, af samme navn, dengang en mand på 34 år. Han var ikke blot en ualmindelig begavet mand, men havde også uddannet sig ved lærde studier og ved rejser i udlandet, så han stod på højdepunktet af sin tids dannelse. Han blev kort efter forlovet med en datter af den kongelige statholder i hertugdømmerne, grev Kristian Rantzau, den 15årige Margrete Dorotea, som han derpå ægtede ved juletid; hun skal have fået en medgift på 3 tønder guld. Samtidig trådte han ind i statstjenesten, idet han udnævntes til landråd og generalkrigskommissær i hertugdømmerne,

---

*) Hist. tidsskrift, III 293 fl. 3. række, VI 212 anm.

hvorved den kongelige hærs forsyning overdroges til hans omsorg. I den følgende krig brugtes han i diplomatiske ærender, overfor de allierede fyrster og hertugen af Gottorp, og efter fredens slutning sendtes han til England for at forny Danmarks tidligere traktater med denne magt.

Imidlertid var han ved sine egne store midler og ved svigerfaderens indflydelse bleven en af landets største jordegodsejere. Kristian Rantzau overdrog til ham sine rettigheder til Tranekær og Langeland; de blev fra den tid af i hans slægt og oprettedes senere til et lensgrevskab. Hans morbroder Hans Ahlefeldt gik, som foran nævnt, kort efter krigen fallit, og Fredrik Ahlefeldt fik nu udlæg for sit tilgodehavende hos ham i hans tilovers blevne godser, det halve Søgård, Ladgård og Stoltelund (1661). Hertug Filip tilbød ham alt dengang også Gråsten og Fiskbæk, men først året efter indlod han sig på denne handel, hvorved han fik meget gunstige vilkår: hertugen solgte de to gårde for 65,000 rdl., således som han havde fået dem for 14 år siden for 90,000 rdl. (1. Juli 1662).

Dermed havde da Fredrik Ahlefeldt samlet slægtens gods på sin hånd, således som det ikke havde været samlet i henved 200 år. Hovedsædet var dog nu ikke mere Søgård, der var bleven belejret, indtaget og ødelagt af den svenske general Torstenson 1643 og ikke mere opførtes, men derimod slottet Gråsten. Her byggede den rige adelsmand sig et passende herresæde og herfra forestod han i en række år den øverste styrelse af den kongelige del af hertugdømmerne, efterat han 1663 var fulgt efter sin svigerfader som kongelig statholder.

Det var et rigt og betydningsfuldt liv, som nu udfoldede sig på det ensomme skovslot. Fredrik Ahlefeldt

stod i livlig forbindelse med den store verden ved hjælp af korrespondenter i alle Evropas vigtigste byer, hvorved han kunde følge begivenhedernes gang til en tid, da man savnede den trykte dagbladsliteratur. Han kom også jævnlig til hovedstaden, hvor han havde en plads i kongens råd, ligesom han her havde en stor ejendom med en prægtig bogsamling. Han sattes meget højt blandt de daværende danske statsmænd, men havde ikke sans for de daglige regeringsforretninger, ligesom han var for selvstændig og stolt overfor enevoldskongen. Han holdt sig derfor hellere noget tilbage og tilbragte sin meste tid på Gråsten. Herfra førte han forhandlinger med hertugen af Gottorp, som han søgte at knytte til kongens interesse, bl. a. ved et giftermål; senere, da dette ikke havde den ønskede virkning, blev det hans mål at tilbageføre det tidligere lensforhold eller ligefrem at samle hele Sønderjylland under kronen. Overfor hertugerne af Sønderborg og Nørborg hævdede han ligeledes med stor styrke kronens rettigheder og han havde en fremtrædende del i at deres len under hans statholderskab kunde inddrages. Ved denne lejlighed erhvervede han selv det store gods Ballegård i Sundved, som havde hørt til Nørborg.

I anledning af et diplomatisk ærende blev Fredrik Ahlefeldt i året 1665 af kejseren ophøjet i den tyske rigsgrevestand*), hvorfor han kort efter søgte at skaffe sig passende godser i Tyskland. Således købte han af kongen

---

*) Af denne grevetitel har man som bekendt i vor tid villet udlede det tyske navn „Grawenstein“. Det er dog også i denne form langt ældre, ligesom Grawenkloster (gråbrødre-kloster) i Slesvig o. l. (af graw, ældre skrivemåde for grau, d. e. grå).

„die Wildniss“ i Holsten og af en tysk greve Richecourt (Rixingen) og Mörsberg vest for Rinen. Han kaldte sig nu „greve af Ahlefeldt og Rixingen“, senere da Langeland af kong Kristian V. ophøjedes til et lensgrevskab, „greve af Langeland og Rixingen“. Han ægtede ligeledes efter sin første hustrus død en tysk fyrstedatter.

Efter kong Fredrik III.'s død (1670) steg grev Ahlefeldt op til den højeste magt i staten næst kongen; han droges nærmere ind i statsstyrelsen og opholdt sig nu mere i København. Efterhånden opgav han dog igen denne forøgede virksomhed og trak sig tilbage til Gråsten, medens den unge kancelliembedsmand Peter Schumacher steg i indflydelse og i kongens gunst; han adledes som Griffenfeldt og blev greve og rigskansler med forbigåelse af Ahlefeldt. Efter få års forløb styrtedes han dog lige så brat som han var kommen op, og Fredrik Ahlefeldt indtog nu hans plads som rigets storkansler (1676), idet han dog også nu forbeholdt sig sin noget friere stilling. Man kan sige, at aldrig har nogen mand i Danmark været beklædt med så høje embeder som han; thi medens han som storkansler var udenrigsminister og præsident i begge kancellier, vedblev han tillige i flere år at fungere som kongens statholder i hertugdømmerne, en forening af embeder, som ingen senere har haft samtidig. I året 1681 afgav han statholderembedet til Ditlev Rantzau. Til denne periode af hans liv henhører den stordåd, der frem for alt andet gør hans navn mindeværdigt i Sønderjyllands historie, idet kongen 1684, selvfølgelig efter hans råd og tilskyndelse, indlemmede den gottorpske del af hertugdømmet under kronen og forenede den med den kongelige. Vel lykkedes det ikke at hævde denne erhvervelse, idet stormagterne

tvang kongen til atter at indsætte hertugen i sine lande; men tanken var dog engang fremsat og trådt ud i livet, og den blev ikke mere opgivet, før det lykkedes den næste konge fuldt ud at virkeliggøre den. Da var det Fredrik Ahlefeldts søn Karl, der på Gottorp som statholder førte ridderskabet ind til hylding for kongen.

Grev Fredrik oplevede ikke hertugens genindsættelse; han døde i København 1686 og blev bisat på Tranekær, i sit danske lensgrevskab. Hans sønner delte den rige arv, medens døtrene opnåede fornemme giftermål og fik fyrsteligt udstyr; tre af dem ægtede tyske rigsgrever og den fjerde, Sofie Amalie, hertugen af Augustenborg Fredrik Vilhelm.*)

Den ældste søn, grev Fredrik Ahlefeldt (den yngre), var født i Flensborg 1662 og således en mand på kun 24 år, da han tiltrådte sin arv: grevskabet Lange-land, de Gråstenske godser og de tyske grevskaber. Han ægtede samme år kong Kristian V.'s 15årige datter med grevinden af Samsø, Kristiane Gyldenløve. Store embeder og hædersbevisninger fulgte ham så at sige fra vuggen; han var vice-statholder, amtmand i Steinburg, gouvernør i Ditmarsken, ridder af elefanten osv. Hans hovedinteresse var dog knyttet til krigsvæsenet, og da der i hans tid så godt som ingen krige førtes i hjemmet, gik han med de danske hjælpetropper, som dengang kæmpede på Europas blodigste valpladser. Først afsendtes der et sådant korps til England for at kæmpe mod den protestantiske konge Vilhelms katolske fjender på Irland (1689); i dette stod grev Ahlefeldt ved regimentet prins Georg, hvis stand-

---

*) Dansk biografisk lexikon I. 136 ff.

kvartér var i Sønderjylland. Et par år efter overførtes tropperne til fastlandet, hvor samme krig rasede mellem Holland og Frankrig; han forfremmedes her til brigadér med en brigade på 5 batailjoner og kort efter til general. Først 1697, efter freden i Ryswick, vendte han tilbage til hjemmet, efterat han dog i mellemtiden flere gange havde tilbragt længere tid her.

Strax efter sin hjemkomst udnævntes han ved Ditlev Rantzaus død til statholder i hertugdømmerne og hengav sig nu til fredens idrætter og bestyrelsen af sine godser. Han var bleven enkemand samme år som han drog til Irland, men havde nu igen ægtet en datter af storkansleren Konrad Reventlov, Armgard Margrete. Han fik nu også sæde i statsrådet og bar som sådan rigsæblet ved kongens begravelse 1699.

Det var den yngre grev Fredrik, som lod den prægtige slotsbygning opføre, der senere omtaltes med så megen ros. I det enkelte kan grevernes byggeforetagender dog ikke efterspores, og det vides således ikke, hvorledes det slot var, i hvilket storkansleren boede; kun det kan siges, at generalens slotsbygning var langt større og anseligere, og at særlig slotskapellet, den eneste del af de gamle bygninger, som står endnu den dag idag, skyldes ham. På dette sted stod der dengang endnu en stor stald- og ladebygning, der kaldtes „vandrod“, efter den oprindelige byggegrund, stor nok, siges der, til at rumme al gårdens afgrøde, heste og kvæg. Alt dette flyttedes nu op til det „hollænderi“, som alt tidligere havde havt sin plads længere nordpå, og nu blev en hel ladegård („herregård“). Der blev ligeledes bygget en egen ridestald og smukke haveanlæg med et kostbart orangeri sluttede sig til slots-

bygningerne. Om dette sids fortælles, at det havde kostet en 30—40,000 rdl. (over 100,000 kroner); det havde drivhuse til blomster, køkkenurter og sydfrugter, store vandbeholdere til fisk sommer og vinter, springvand o. d. — I denne have opelskedes den berømte abild, hvis frugt har fået navn efter slottet (Gråstener æble); det siges at være indført fra Italien eller Holland, men sine udmærkede egenskaber har det først udviklet her. I vort århundrede er det især det, som har gjort navnet Gråsten bekendt vidt og bredt, langt ud over landets grænser, og det ikke blot fordi det stammer herfra, men også fordi det her når sin største finhed og velsmag.*)

Hvad selve slottet angår, da var det bygget i tre store fløje, af hvilke den ene indeholdt kapellet. Hovedfløjen, umiddelbart ud til indsøen, var indrettet med en række pragtværelser, hvis tæpper og tapeter såvel som det prægtige bohavet vakte alles beundring. En åben svale blev båret af 8 toskanske søjler og var stor nok til derpå at holde taffel; over de tre etager fandtes en stor oval sal, 50 skridt lang og halv så bred, smykket med statuer af de 12 græske hoved-guder foruden og 12 mindre guddomme foroven, mellem en række vinduer. Kirken, som endnu i det væsentlige er bevaret, er opført efter et mønster fra Flandern, jesuiterkirken i Antwerpen, som greven vel altså havde fundet behag i, da han færdedes her på sine felttog. Den er smykket med en stor mængde malerier og et sjælden smukt loft med stukkaturbilleder. Greverne holdt en særlig slotspræst; det var en Johan Paschius, som indviede kirken (1695—1702); men da der alt nævnes

---

*) „Vort havebrug“, 1887, 21. Maj.

slotspræster tilbage til storkanslerens tid, har der altså dengang været et ældre kapel.*)

I disse grevers tid begyndte også den lille by at voxe op, som nu bærer navnet Gråsten. Nogle huse for slotsbetjente opførtes selvfølgelig strax i slottets umiddelbare nærhed; andre, for håndværkere o. l., byggedes på jordlodder syd for „vindebroen“, den nærmeste dæmning over til Troldsyk. Det ældste opbevarede skøde på en sådan grund er udstedt 4. Marts 1699 til farveren i Åbenrå Martin Bahnsen; den omfattede en lod på 32 skæpper „havreland“, d. e. omtrent 3 tønder land, med hustomt, 6 roder (48 alen) bred ud til vejen; derfra ned til saltvandet. Den var betalt med 200 mark; ejeren og beboerne skulde bevare deres fulde personlige frihed (i modsætning til godsets øvrige beboere), have ret til kirkestol i slotskirken, såvel på mændenes som på kvindernes side og være skattefri såvel til staten som til godset og sognet, på en årlig afgift af 10 mark nær. Endelig knyttedes der til stedet en bestandig eneret til farveriet på de grevelige godser, således at alle dettes beboere skulde være tvungne til at lade farve hos husets beboer. — Dette farveri gik ivotrigt senere i arv i slægten og har holdt sig i den på en kortere afbrydelse i forrige århundrede nær, indtil alle slige forrettigheder ophævedes efter 1864.**)

På samme måde solgtes flere lodder, og alt i årene 1716—20, da der betaltes krigsskat over hele landet og

---

*) Møller, s. 362 ff. Et håndskrift fra 1772, af slotsgartner Hans Petersen i Gråsten, hvor han kom 1715 (født 1694).

***) Forfatterens broder, fabrikant A. P. Jørgensen, som nedstammer fra Martin Bahnsen i 5. lød, var sidste ihændehaver.

følgelig også her til trods for grevens løfter, nævnes der 6 selvejerhuse og 6 grevelige lejehuse i den egenlige by, foruden den spredte bebyggelse ved slottet, Stængerød og i skoven*); de almindeligste håndværk var nu repræsenterede, ligesom der var købmandshandel og krohold.

I året 1706 kaldtes Fredrik Ahlefeldt igen bort fra sit hjem; han overtog kommandoen over et hjælpekorps, som skulde komme kejseren til undsætning. På dette felttog faldt han i en heftig sygdom og døde i Regensburg (1708). Da han var barnløs, arvede hans eneste efterlevende broder Karl alle de store godser; han ejede alt fra tidligere tid en del jordegods i Kalundborgegnen, ligesom han havde bygget det bekendte Sorgenfri slot ved København.

Karl Ahlefeldt havde først tildraget sig opmærksomhed som hovmester for kongens søn prins Karl på dennes langvarige udenlandsrejse; han udfyldte denne plads til alles fulde tilfredshed og roses både for sin høje dannelse, sit slebne væsen, sin færdighed i alle idrætter og sin moralske vandel. Under kong Fredrik IV. (fra 1699) beklædte han en række vigtige embeder; han var overhofmarskal, direktør for det ridderlige akademi i København, og i nogle år medlem af statsrådet. Da imidlertid flere medlemmer af familien Reventlov, som han stod i uvenligt forhold til, kom til at indtage de første stillinger i staten, trådte han ud af statsrådet og blev statholder i hertugdømmerne (1712). Han var gift med Ulrikke Danneskjold, en datter af statholderen i Norge, Frederik III.'s søn Ulrik Fredrik Gyldenløve.

---

*) Her boede 1725 bl. a. grev Fredriks pensionerede kammer-tjener, Joh. Fr. Herrier, efter hvem bebyggelsen her endnu kaldes „e herlehed“.

Grev Karl opholdt sig, ligesom hans frænder, så ofte det var muligt, på Gråsten. Han byggede i sine første år videre på slottet og oprettede 1716 en ny stor avlsgård af landsbyen Kiding. Hans broder havde købt de to gamle adelsgårde Skovbølgård og Avnbølgård, af hvilke han dog havde givet sin søster Sofie Amalie den sidste i medgift. Endvidere var byen Keldstrup i Holbøl sogn bleven til en avlsgård. Efterhånden blev grevens forhold dog trykkede, han kom dybere og dybere i pengeforlegenheder og kunde ikke betale de høje skatter, som krigsforholdene nødvendiggjorde. Imidlertid holdt det sammen, så længe han selv levede, men efter hans død 1722 blev der rejst så mange fordringer i boet, at godserne strax kom under administration. To år efter blev prioritetsdommen afsagt og godserne i hertugdømmerne satte til avktion. Denne fandt sted på Gottorp den 6. Septbr. 1725, og dermed ophørte slægten Ahlefeldts over 300årige forbindelse med Søgård og alle de tilliggende ejendomme; grev Karls sønner beholdt kun lensgrevskabet Langeland tilbage. Med rette antog den unge lensgreve Fredrik det valgsprog: „tali procedunt ordine fata!“ (således går det i verden!)*)

De tre grever Ahlefeldt, faderen og de to sønner, som ejede Gråsten i 60 år, betegner et eget afsnit i Sønderjyllands historie, i hvilken de tog virksom del; de beklædte i 39 år embedet som kongelig statholder. Kongehuset hengivne i højere grad end måske nogen anden sønderjydsks adelsslægt i de år, bidrog de til at knytte forbindelserne med moderlandet og udslette sporene af den stærke ad-

---

*) Greverne Fredrik og Karl Ahlefeldt: Dansk biografisk lexikon I. Møller.

skillelse, som var indtrådt ved Gottorpernes fjendske politik. Det er i det foregående nævnet, hvorledes storkansleren både overfor Sønderborgerne og Gottorperne fulgte en stræng kongelig-dansk politik, og det var i god overensstemmelse hermed, at hans ældste søn kæmpede under danebrog på alle Evropas valpladser, medens den anden som statholder førte det slesvigske ridderskab til den hyldning paa Gottorp 1721, som indlemmede Sønderjylland i den danske krone.

Mærkeligt og sørgeligt er det ved siden heraf at se, at de samme mænd ringeagtede det danske sprog, som dog også var deres modersmål, således at de ikke blot lod prædike tysk i deres slotskirke, men også fandt sig i at der af og til taltes tysk i Adsbøl sognekirke, ligesom de glyksborgske hertuger lod prædike tysk i Sundveds andre kirker; ja grev Karl beskikkede endog en præst Samuel Thomsen, som ikke kunde eller vilde holde en dansk prædiken. Først efter grevens død dristede sognefolkene sig til at klage til kongen, men præsten fandt medhold både hos den dansk- eller norskfødte grevinde og i kongens omgivelse; det blev dog pålagt ham under trusel af afskedigelse at tale dansk i skriftestolen. Blandt de forsvarsgrunde, han førte for sit forhold, var også den, at beboerne kun hørte tysk ved hovtjenesten på Gråsten og derfor måtte antages at have lært det!

Ved avktionen på Gottorp splittedes den store samling af godser, som så længe havde været holdte sammen til liden både for bonden i disse egne. Greverne kaldte bønderne for „livegne“, og selv om dette udtryk ikke kan tages i ordets strængeste forstand, så blev de dog vistnok ligesom bønderne på Sælland med tvang holdte ved stavnen,

ligesom de blev plagede med hårdt hoveri. At stavnsbåndet aldrig her kunde bringes til virkelig anvendelse på det unge mandskab, er imidlertid en selvfølge, da alle de kongelige bønder jo var fri og landet rundt omkring således stod dem åbent. Ved godsernes adsplittelse faldt nu også ethvert forsøg i den retning bort og bondens fulde fremtidige frihed i disse egne kan siges at have været en følge af Ahlefeldternes fallit. Senere blev endvidere bøndergodset skilt fra hovedgårdene og gik over til at være arvefæste. Som det vil være bekendt af mange tidligere beretninger, kom Søgård-godserne på følgende hænder: landråd v. Thienen købte „begge“ Søgårde (30,000 rdl.) og Årtoft (7,700 rdl.); overinspektør Paulsen fik Ballegård, Skovbølgård og Bøgskov (40,000 rdl.) samt Keldstrup (12,100 rdl.); en yngre Paulsen Grøngrøft (16,000 rdl.); etatsråd Grund Stoltelund (5000 rdl.); borgmester Bøhme Kværs Ladgård (17,000 rdl.). Hertug Kristian Avgust af Avgustenburg endelig købte Gråsten, Fiskbæk og Kiding for 92,500 rdl. og Årup for 20,000 rdl.

I virkeligheden blev således disse sidstnævnte godser i slægten; thi hertugen købte dem for sin moders penge, og denne moder var storkanslerens datter Sofie Amalia. Hendes broder Fredrik havde alt ved hendes bryllup købt Avnbølgård i Sundved til hende; denne gård blev da opgivet af slægten Høk, som havde haft den i over 150 år. Senere købtes hertil også Keldstrup i Lyngtoft herred.

Slottets og godsets historie under Avgustenborgerne skal ikke her forfølges videre; kun skal det nævnes, at orangeriet hurtig forfaldt og blev nedbrudt, hvorpå slottet på kirken nær brændte en Decemberdag i året 1756 og ikke mere opførtes i sin tidligere størrelse eller glans;

dertil var der ingen anledning for de nye ejere, hvis hovedsæde var på Als. Det fik nu mere karakteren af en rummelig sommerbolig eller et jagtslot, i hvilket den hertugelige familie lå på landet. Søerne og deres omgivelser omdannedes efterhånden til en stor park, i hvilken den engelske smag fortrængte den ældre franske; øerne med deres haver blev forbundne ved høje hvælvede broer, der blev bygget lysthuse og „eremit hytter“, en række skønne udsigtspunkter blev ryddede osv. Det var især den begavede hertug Fredrik og hans hustru, kongedatteren Luise Augusta, som tilvejebragte denne forandring og indrettede Gråsten med al den smag, som på hin tid udmærkede det høje aristokrati. Her modtog de digteren Jens Baggesen i besøg og hyldedes af hans sang, samtidig med at hertugen tog sig af Schiller i Tyskland og sendte ham hjælp i hans trængselsår. Og her færdedes da også det begavede ægtepar med sine tre mærkelige børn, af hvilke Karoline Amalie skulde blive Danmarks højt ærede og højt elskede dronning, medens de to sønner, hertug Kristian Avgust og prins Fredrik af Nør, skulde vinde en sørgelig navnkundighed i 1848. Det var tildels deres troløshed mod konge og fædreland, som undergravede og i sine følger tilintetgjorde det værk, som deres stammefader og forgænger på Gråstens slot, storkansleren Fredrik Ahlefeldt, havde forberedt og stilet hen imod: Sønderjyllands tilknytning til moderlandet.

I Avgustenborgernes tid gled navnet Gråsten i den almindelige bevidsthed efterhånden over fra slottet til byen. Endnu ved avktionen 1725 kaldes denne kun „de nye huse“, men siges dog at være „som en lille flække“; godt 20 år efter lignes den ved en hollandsk by. Der lå da

en snes huse i to rækker langs den lille gade fra „den store eg“ op til „den grønne plads“, hvor skoven Stængerod tog ved; de var holdte særdeles pænt og der stod lindetræer foran dem. At byen således tog et opsving efter ejerskiftet på slottet, viser, at den havde fundet et naturligt opland blandt omegnens befolkning; thi næringen fra slottet måtte nu meget formindskes, da det nye her-
skab følte sig langt mere knyttet til Avgustenburg.

I slutningen af århundredet, da byen var vedbleven at gå frem, kom den hertugelige families lyst til at arbejde for humane formål den tilgode; der byggedes en efter tidernes forhold stor og rummelig skole og et såkaldet hospital for fattige, og prinsesserne oprettede en systue for pigebørn, medens drengene fik lejlighed til at arbejde i et linnedvæveri. Nogen tid efter, da den engelske krig og de fortvivlede pengeforhold beredte alle købstæderne så store vanskeligheder, fik byen et nyt opsving, idet købmanden Otto Fredrik Ahlmann, af den bekendte slægt fra Als, nedsatte sig her for efterhånden at udfolde en betydelig handelsvirksomhed. Ved folketællingen 1835 fandtes der på slottet, herregården, samt i byen og hele den spredte bebyggelse ialt 540 personer. Den lille brolagte „gade“, fra hvilken næsten alle træerne nu var fjernede, havde 30 huse, medens næsten lige så mange lå spredte i skovene til alle sider. Byens øvrighed, den hertugelige „justitarius“ (birkedommer) Thomas Thomsen, skrev i de år et lille stridsskrift imod de fra Sønderborg fremkomne påstande, at al selvstændig handelsvirksomhed på dette sted var stridende mod stædernes forret; han gjorde gældende, at Gråsten var en „flække“ (handelsplads) og havde alle en sådans rettigheder. Lignende stridigheder kom i den

følgende tid af og til igen, indtil nutidens næringsfrihed gjorde en ende på dem.

Gråsten var i hin tid, før 1848, endnu en fredelig og ensom skovby; de veje, som førte til den, var ikke meget befærdede, det var krogede og bakkede landeveje med høje gærder; til søs kunde man kun befordres med båd eller jagter. Skovene stod dengang i deres ældgamle ubrudte kraft; vældige ege og store strækninger af gammel bøgeskov omgav byen så at sige til alle sider. Flensborg fjord med sine mange sejlskibe, der daglig færdedes ud og ind, gav som et lille udkig til den store verden, der ellers syntes så fjern fra disse steder. Selve byen lå stille og beskeden langs søen, de lave teglhængte huse overfor det hvide ubeboede slot; talrige svaner syntes at bære bud mellem byen og den venlige skov, som sluttede kredsen. Alle mennesker kendte hinanden og de fleste havde siddet på de samme skolebænke; hvad der end kunde være de enkelte imellem, så var det i forhold til de storme, som skulde gå hen over alt og alle, da det store brud kom, kun idel fred og venskab. — Mon nogen plet i Nord-slesvig blev således rystet op ved begivenhederne 1848 som denne by, af hvis indbyggere halvdelen med lidenskab hang ved hertugen, den anden halvdel ved konge og fædreland, medens fjendlige hæere gjorde den til udgangspunkt for deres blodige kampe i Sundved? Den gamle tid, med århundreders stilhed og fred kom efter dette aldrig tilbage!

Tillæg.

I. Ejerne af Gråsten.

Gregers Ahlefeldt. † 1559.

Hans A. † 1580.

Gregers A. † c. 1620.

Hans A. (til 1648).
† 1663.

Brigitte A.,
g. m. *Fredrik Ahlefeldt.*

Fredrik A.
Greve, Storkansler, Statholder,
(fra 1662). † 1686.

Fredrik A.
General, Stat-
holder. † 1708.

Karl A.
Statholder.
† 1722.

Sofie Amalie,
g. m. *Fred. Villh.*,
hertug af Augusten-
borg.

Fredrik A.
(til 1725).

Kristian Avgust
(fra 1725).
† 1754.

Fredrik Kristian.
† 1794.

Fredrik Kristian.
† 1814.

Karoline Amalie.
Dronning af D.
† 1882.

Kristian Avgust
(til 1852).
† 1869.

Fredrik
(fra 1865).
† 1880.

Ernst Gynther.

II. Søgård gods 1543.*)

<i>Frans Ahlefeldt.</i>		<i>Gregers Ahlefeldt.</i>
	Vivelsbæke **) (Vilsbæk).	
5 plove.		5 plove.
	Kliplev. **)	
10 (1549: 12) plove.		11 plove.
		Fruermark.
		1 plov.
	Holm.	
1 plov.		1 plov.
	Berntorpe.	
4 plove.		4 plove.
	Uke.	
4 "		3 "
	Urntorpe. ***)	
2 "		4 "
Fagsbul (Favesbul).		Rollum.
1 plov.		1 plov.
	Årupe.	
3 plove.		3 plove.
	Stubbæke.	
2 "		1 "
	Hostorp (Hostroppe).	
2 "		2 "
	Felstede.	
4 "		5 "
Nørballe Felstede.		
2 plove.		

*) Bynavnene er gengivne i nyere retskrivning, men i den tids former; hvor de to lister er indbyrdes afvigende, sættes den ældste form først, den senere i parentes.

**) Om bønderne i de to byer siges, at de ikke kan svare plovskat, da de medtages så hårdt af kongens landsknægte, idet de ligger ved „den frie hærvej“. Det samme siges 1549.

***) Det oprindelige navn på Torp by, som beliggende ved højdedraget Urne, hvor det gamle sønderjydske landsting holdtes (Urnehoved).

<i>Frans Ahlefeldt.</i>		<i>Gregers Ahlefeldt.</i>
	Sverup.	
2 plove.		2 plove.
	Tråsbul.	
3 "		4 "
	Kidinge.	
4 "		4 "
	Tumbul.	
6 "		7 "
	Vårdbjerg.	
4*) "		4 "
	Kvæerts (Kværs).	
7 "		8 "
	Tursbul.	
6 "		7 "
	Undelev.	
1 "		1 "
Hokkerup.		Keldstorp.
1 plov.		1 plov.
	Holbul.	
1 "		1 "
	Luntoft. **)	
3 "		3 "
Dalholt.		Voltoorp.
1 plov.		4 plove.
Haverslund.		Sottorp.
1/2 plov.		1 plov.
		Rabsted.
		4 plove.
		Vejbæk.
		1 plov.
	Øster Geldå.	
2 plove.		3 plove.
Vester Geldå.		Gejlvrå.
1 plov.		2 plove.

*) 1549: „Ny ladegård“ (d. e. Grøngrøft).

**) D. e. Ljungtoft, Lyngtoft; senere med urette skrevet Luntoft.

<i>Frans Ahlefeldt.</i>		<i>Gregers Ahlefeldt.</i>
3 plove.	Perbul.	2 plove.
2 "	Bastorp.	3 "
2 "	Gårdby.	3 "
2 "	Bummerlund.	1 "
1 "	Almstorp.	1 "
2 "	Skovbul.	2 "
5 "	Boveroppe (Bovrup).	4 "
4 "	Blanse.	4 "
2 "	Bugskov (Bugskov).	1 "
3 "	Fisbæk.	4 "
1 "	Nubul.	1 "
$\frac{1}{2}$ "	Stentorp.	1 "
3 "	Broager.	3 "
1 "	Skelde.	1 "
1 "	Dunte.	1 "
1 "	Smøle.	1 "
2 "	Skodsbul.	1 "
$\frac{1}{2}$ "	Snåbæke.	1 "

III. Bønderne i Adsbøl og Rinknes sogne 1543..

Kongelige bønder.

I Sønderborg len:	Anders Truelsen. *)
Fiskbæk.	Tomas Jensen.
Nis Johansen (Jensen).	Jes Bundesen.
Per Hansen.	
Per Mattesen.	I Tønder len:
Hans Persen.	R i n k e n e s..
A t s b ø l.	Peter Bennik.
Nis Mantsen.	Riggel Bennik.
Hans Molt (Møller).	Jes Reggelsen.
Bunde Mikkelsen.	Jes Tajesen.
Rajel Mantsen.	Tuke Jensen.
B ø g s k o v.	Jes Vagnsen.
Per Eriksen.	Erik Lassen.
Ludeke Nelssen.	Peter Petersen..
	Nis Andersen.

Søgaard bønder.

Fisbæk (og Adsbøl?).	Hans Andersen.
Mats Petersen.	Peter Hansen, $\frac{1}{2}$ bol.
Nis Petersen.	R i n k e n e s.
Nis Hansen	Jes Mikkelsen.
Jes Tuksen	Hans Lassen, **) } hver
Kirstine Jenses.	Hans Bojsen, } $\frac{1}{2}$ bol.
Asmus Bosen.	Lavrents Vognsen (Vonsen,
Lytke Hansen.	U n s e n).
Jurgen Bosen.	Jes Petersen.
B u g s k o v.	Iver Nelsen.
Marin Jenses.	Rasmus Stensen.

*) Han efterfulgtes i årets løb af sin søn Jørgen Andersen, der gav $10\frac{1}{2}$ mark i fæstepenge.

**) Kaldes 1549: Hans Godt.

IV. Uddrag af den til auktionen 1725 offentliggjorte beskrivelse af de Gråstenske godser.

Gråsten

har et af brandmur opført og trindtom berømt slot, i hvilket der på grund af de deri værende anselige og kostbare værelser ikke blot meget bekvemt kan bo en grevelig, men endog en fyrstelig familie. I den ene fløj, til højre fra indkørselen er en meget smuk og med stor bekostning opført kirke —. I slottets yderste del, såvel som i porthuset, hvor der findes et smukt slagur, er der desuden mange værelser til tjenerskabet —; men man holder det for unødvendigt at gøre en vidtløftigere beskrivelse deraf, siden dets magnificense desforuden er hvermand bekendt.

Dette fortrinlige slot er for største delen omgivet af en ferskvands sø, resten af en grav, og dets beliggenhed både af denne grund og formedelst de omgivende skove særlig behagelig, for slet ikke at tale om de to lysthaver og det kostbare orangehus.

Godset ligger desuden ved Østersøen, og det ved guds nåde avlede udbytte kan fra Egersund, hvor færgen er, føres til søs til København, Flensborg, Sønderborg, Åbenrå og andre steder. Udenfor slotsholmen findes der endnu en stor køkkenhave, som dog er overflødig og igen kan lægges til den kobbel, hvoraf den er tagen.

Ved indgangen til denne have ligger gartnerens hus, stråtakt . . . . .

Ikke langt fra slottet ligger ladegården, som har

- 1) en stor hestestald, til 66 heste, tækket med tagsten,
- 2) det hus, hvori skovrideren Nils Brand bor —, med det såkaldte jægerkåd,

- 3) et vognskur, 4) et bagers,
- 5) et hollænderhus med mejeriet,
- 6) kornladen med hestestald,
- 7) kohuset, 8) det lille kohus, 9) tørveladen.

Ikke langt fra ladegården står et 8 fags hus, tilhørende Lorens Nielsen Kusk's enke Anna Kuskes.

Noget længere borte ligger Johan Samuels hus med en jordlod.*)

På den anden side, i nærheden af slottet, er smedjen.

Desuden findes der endnu de såkaldte nye huse, der ligger ikke langt fra slottet som en lille flække og er til en ikke ringe pynt for det. De fleste af dem tilhører herskabet, og dem har kirke- og andre betjente hidtil beboet frit. Den kongl. kommerceråd og forhenværende højgrevelige over-inspektør hr. Fredrik Kløker, Jørgen Gøtgens, Hans Kristian Hovy [snedker og kromand], Martin Bahnsen [farver], Lorens Sørensen [skrædder], og Jørgen Lorensen Åbenrår [kromand], har købt deres huse, haver og jorder af den højsalige greve Karl af Ahlefeldt eller hans formand, således som deres købebreve udviser; — hvorimod Peder [Nikolajsen] Skomager, Fredrik Klejnsmed, slagteren Jokim Jost, den gamle saddelmager Huhn, ligeledes tømmermanden Nis Hansen og Alexander Jørgensen dels har betalt noget vist i herreregistret, dels har gjort hovtjeneste for deres huse.

I Stængerod skov ligger der endnu en stor bygning, tilhørende husfoged-enken Brodersen . . .

Ikke langt fra denne skov ligger ved vandet det såkaldte fiskerkåd, som fiskeren har frit.

---

*) Af skattemandtallet ses at han var kromand; efter ham kaldtes bakken ved slottet Krobjerg.

Den højsalige grev Fredriks kammertjener Johan Fredrik Herrler bebor ligeledes et herskabeligt hus med tilliggende kobbel frit.

Gråstens ladegård

er bortforpagtet til Hans Petersen, som årlig giver 1500 rdl. kroner . . . . Der er ved tiltrædelsen leveret ham 120 køer og 3 tyre; i virkeligheden græsses og fodres der dog 12 heste og 170 køer. Hollænderen betaler årlig 6 rdl. for hver ko.

Jorderne dyrkes af 57 bol, nemlig 18½ bol af Gråstens len og 14 bol af Ballegård len, der dyrker 4 skæpper grøn jord hver gennem alle skifter; medens de øvrige, nemlig 18 af Ladgård, 14 af Grøngrøft, 1 af Årup og ½ bol af Bøgskov len, hver pløjer 6 skæpper grøn jord; de bortkører i fællesskab hollænder-varerne og kornet. De 18½ bol af Gråstens len bjærger også høet og sætter gærder og hegn om koblerne, ligesom de holder veje og stier; ligeså er dæmningerne ved slottet fordelt mellem dem i visse skifter.

Af kobler, indhegninger og enge

findes der ved Gråsten følgende:

1. Tagmosmaj, en eng, hvorved kobbelen Over-Skovø, der nu ligger med rug.
2. Mellem-Skovø, hvori der i år står boghvede.
3. Tredje-Skovø med Kujborg og hosliggende eng; ligger til høslæt.
4. Natkobel, med tilliggende jorder; ligger til græsning.
5. Hesselholm, skal sås med byg.
6. Tangen, til græsning.
7. Brenbyk, ligger dels med rug, dels skal der sås den første havre.

8. Rod,
 9. Stagermosmark, } ligger til Hollænder-græsning.
 10. Bag Stagesgård, }
 11. Fisknes skal sås med den sidste havre.
 12. Trolslyk med engen Nalmaj har ligget til græs;
 men pløjelandet skal sås med den første havre.

Endvidere er der en jordlod, på hvilken post-
 rytterens og fodsvendens heste har græsning; lige-
 ledes en vedhave og en materialgård.

Stående oppebørsler.

For tiden er bortforpagtet:

Dyrkoblen	24	rdl.
Græsningen i Stoggerskov	4	„ 16 sk.
Grøndam	29	„ 16 „
Kværsskov dam	131	„
Sildefiskeriet	5	„
Dalsgård	124	rdl. kroner
Henning Petersen, teglmester	48	rdl.

Bryggeriet for de samlede godser er bortforpagtet til
 stadsfoged Thomsen i Flensborg, for 150 rdl.; der er ialt
 28 kroer, deraf 8 ved Gråsten:

- 3 i Gråsten,
- 1 i Adsbøl,
- 2 i Rinkenæs,
- 1 på Trappen,
- 1 i Alnor.

Møller.

Adsbøl mølle, der dog er brændt for nogle år
 siden og ikke genopført.

Nes mølle, hvortil de Gråstenske bønder på Broager-
 land er pligtige.

Munkmølle, der 1721 er bortfæstet til Gørris Rasmussen med hustru og datter, for årlig afgift 200 rdl. Dertil er lagt: Kværs, Tyrsebøl, Rinknes (undtagen Dalsgård), Vilsbæk, Undelev, Østergeld, Holbøl, Hokkerup, de Bekking kådnere tilligemed de andre kådnere og inderster; ligeså de Adsbøl kådnere og de andre i skoven, som forhen har hørt til Adsbøl mølle; desuden Avnbøl, Bøgskov, Fiskbæk, Gråsten og Keldstrup.

Damme.

Horskobbeldam, eller Idermos, med karper; den fiskes ud af folkene fra Rinknes og Sundved (ligeså de følgende).

Klavsdam på Tråsbøl mark.

Hesselmose, på Kiding mark.

Billeddam [ved slottet].

Tagmose i Fiskbækskov.

Ved Dalsgård er der to damme, som for tiden ikke er opdæmmede, fordi odterne har anrettet stor skade på fiskene.

Skove.

- 1) Dyrkobbeldam.
- 2) Steggerskovø.
- 3) Stængerod.
- 4) Fisknes.
- 5) I roden.
- 6) Sønderkobbeldam.

Tørvemose.

Halvdelen af Grøngrøftmose.

Høslætten

beløber sig til omtrent 400 læs.